

REPRESSIÓ POLÍTICA EN GUERRA I POSTGUERRA A BENISSA SOBRE ELS COMBATENTS DE L'EXÈRCIT POPULAR DE LA REPÚBLICA. 1936-1945

Robert Llopis i Sendra

RESUM: aquesta investigació centra el seu interès en conèixer l'abast i el nivell de repressió sobre els combatents de Benissa, pertanyents a l'Exèrcit Popular de la República, durant la Guerra Civil i els primers anys de la dictadura franquista. Amb tal finalitat analitzarem les primeres manifestacions públiques franquistes i l'ocupació militar; la resistència armada de les darreres hores de la República; el procés d'articulació local dels mecanismes de repressió sobre els combatents i una estimació quantitativa de les víctimes.

PARAULES CLAU: Combatents, guerra, militar, exili, República, franquista, repressió, Falange, "Flechas negras", presos.

1. Les darreres hores de la República

Malgrat la derrota militar republicana, l'alcalde i els regidors del Consell Municipal de Benissa, conformat per les forces polítiques i sindicals d'esquerra, es mantingueren al front de l'Ajuntament de Benissa fins a l'1 d'abril de 1939.¹ La seua última sessió plenària s'havia realitzat el 15 de març, amb escàs contingut, i més aviat s'havia optat per una espera forçada que desembocaria en un pactat traspàs de poders amb els vencedors franquistes. El pare franciscà Manuel Fabregat descrigué així com s'assabentà el poble de Benissa del final de la guerra:

"llegado el día 29 de marzo del año 1939 empezó a circular por la población [de Benissa] que las fuerzas nacionales habían entrado en Madrid, y por la tarde del mismo llegó de Alicante un camión cargado de ex – cautivos diciendo: que en Alicante ondeaba ya la bandera blanca".²

Francisco Jordà, secretari de les Joventuts Socialistes Unificades (J.S.U.) recordava anys després l'arribada al poble dels falangistes alliberats a Alacant:

¹ Llibre d'actes de les sessions del Consell Municipal 1936-1939. Arxiu Municipal de Benissa (en endavant A.M.B.).

² Fabregat, M., Benisa y su patrona la Purísima Xiqueta, Imprenta Vicente Taroncher, València, 1942.

*”Els últims dies de la guerra la situació estava normal. Ací no hi va haver cap llo. Juan Giner, mestre d’escola i falangista, estava tancat a Alacant, i el dia 29 el van portar [...] Jo me’n recorde que estavem en la plaça, tots reunits, va arribar un cotxe i este home va baixar i va saludar a Joaquin Ronda, l’alcalde socialista [...] no va passar res”.*³

Joaquín Ronda Ibáñez

Joaquín Ronda Ibáñez, darrer alcalde de la Segona República a Benissa.
Fons Fer la Guerra.

Al llarg de la Guerra Civil hi hagueren empresonats, almenys, 20 homes de Benissa al Reformatori d’Adults d’Alacant. Entre els alliberats el 29 de març, junt amb Juan Giner, s’encontraven membres de les directives de la “Falange Española de las J.O.N.S.” (F.E.-J.O.N.S.), dels carlins de la “Comunió Tradicionalista” (C.T.), de la “Dreta Regional Agrària” (D.R.A.) i diversos religiosos franciscans. La seua arribada a Benissa va produir la primera expressió pública de la victòria franquista, mitjançant una manifestació espontània en recerca del llenç de la Puríssima Xiqueta, descrita així pel pare Fabregat: *“por más que seguían las autoridades rojas. Horas de amargura y de sobresalto fueron las que mediaron hasta que corrió la voz de que [...] se conservaba escondida en punto seguro”*. Aquest “lloc segur” era una casa de camp, situada en la partida de Bellita, propietat de Francisco Ribes

Giner, exalcalde d’Unió Republicana. Al vesprejar, Francisco Ribes dugué el llenç a l’antic asil de persones majors i pobres del carrer Desemparats, i fins allí es dirigí segons el pare Fabregat: *“la gente formando como un jubileo por la afluencia constante que acudía a rezar [...] hasta bien entrada la noche en que se tuvo que cerrar el establecimiento por lo intempestivo de la hora”*.

Seguint el relat del pare franciscà, a les 10 del matí del dia següent, 30 de març, i penúltim de vida de la Segona República, la Puríssima fou duta en processó fins a la plaça del poble, i va ser instal·lada en *“un pequeño trapezio vestido con la legítima bandera española”* i dipositada davant l’església, *“todavía convertida en mercado de abastos”*, celebrant-se allí mateix la primera missa des del començament de la guerra. Finalitzada la missa la processó continuà per *“todas las calles y callejuelas sin guardar orden alguno y parándola ante las puertas de las casas de los caídos o mártires cantando el himno de desagravio”*. L’Ajuntament republicà no intervingué en els esdeveniments, encara que oficialment no s’havia rebut la notícia de la fi de la guerra, ni s’havia produït el canvi de govern.

³ Entrevista realitzada per Robert Llopis i Sendra a Francisco Jordà, a l’any 2000.

Malgrat tots els actes públics d'exaltació religiosa ocorreguts al poble entre el 29 i el 30 de març, i del constant fluir per la carretera nacional de militars republicans i de militants antifeixistes cap al port d'Alacant, Benissa va protagonitzar un dels darrers episodis de confrontació armada contra l'exèrcit franquista, en la mitjanit del 30 al 31 de març.⁴ Martí de Riquer i Morera, escriptor i filòleg català, formava part d'un escamot militar franquista d'avançada, que havia sortit des de València en direcció a Alacant, internant-se en la zona republicana no ocupada encara, fins que van ser aturats a Benissa. Es desplaçaven en un camió de l'exèrcit franquista amb una dotació de 2 esquadres: 18 soldats, 2 caporals i 2 sergents. Les historiadores Gatell i Soler reproduïxen en el seu llibre les declaracions que va fer Martí de Riquer del que va passar a l'arribar a Benissa:

M. R. P. MANUEL FABREGAT MORALES

Manuel Fabregat Morales. Fons Fer la Guerra.

“Recordo aquests fets amb tota claredat. Quan vam arribar a Benissa, un grup d'homes que no portaven cap mena d'uniforme ens van aturar. Nosaltres els vam assenyalar la creu de Santiago que hi havia sostinguda dalt del camió per indicar-los que anàvem amb l'exèrcit d'ocupació. Van començar a disparar-nos, tant a mi, que anava assegut al costat de la finestra de la cabina amb el xofer, com a un altre oficial, que anava darrere el camió amb la lona descoberta i acompanyat d'uns quants soldats més. En veure que ens disparaven, vaig voler agafar la pistola, i quan vaig treure el braç per la finestra vaig notar un impacte de bala. Se sentien molts crits pel voltant, i de seguida vaig adonar-me que el xofer estava mort, que l'oficial del meu costat tenia una ferida al pit i que dos soldats del darrere també eren morts. Al cap d'una estona, va arribar una ambulància i ens va conduir a l'hospital. Del que va passar fins llavors tinc una visió molt vaga perquè sentia un dolor fortíssim al braç. Després d'unes primeres cures d'urgència a Benissa, em van dir que calia traslladar-me a l'hospital de València”⁵.

⁴ Per a més informació sobre aquest enfrontament, podeu consultar Llopis Sendra, R. “La última bala de la República. Martí de Riquer i els fets de març de 1939 a Benissa”, en Llibre de Festes de la Puríssima Xiqueta de Benissa, 2017.

⁵ Gatell, C.; Soler, G., Martí de Riquer. Viure la literatura, RBA Libros, Barcelona, 2008, pp. 176-177.

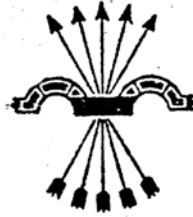
Fruit d'aquest episodi inesperat, els combatents franquistes van sofrir 5 baixes: 3 soldats morts i 2 oficials ferits. Entre ells Martí de Riquer, qui va ser ferit greument de bala al braç, ocasionant-li la posterior amputació d'un braç.

2. Constitució de la primera gestora franquista a l'ajuntament

El dia 1 d'abril de 1939 van prendre possessió dels seus càrrecs les noves autoritats municipals que dirigiren el primer Ajuntament franquista a Benissa. Tots ells havien estat convocats el dia d'abans per Luis Cardona Cabrera, "jefe" local de la "Falange Española Tradicionalista" (F.E.T.), i encarregat del procés de formació de la Junta Gestora que governaria provisionalment aquest poble. Abans d'aquesta pressa de possessió, l'alcalde socialista Joaquin Ronda Ibañez, junt amb la resta de regidors republicans, havien presentat la seua dimissió, fent-li entrega de la presidència al "jefe" de la F.E.T., i retirant-se a continuació del saló de plens de l'Ajuntament. La nova Gestora provisional va estar encapçalada per l'alcalde Juan Ivars Cabrera, qui ja havia sigut alcalde en la Segona República pel Partit Republicà Radical Socialista (P.R.R.S.), i era membre de la Dreta Regional Agrària (motiu pel qual fou empresonat a la ciutat d'Alacant durant la Guerra Civil). Els homes que participaren a Benissa en l'establiment i configuració del primer govern de la dictadura franquista, durant els seus moments inicials, eren pràcticament els mateixos que havien dirigit l'Ajuntament entre 1931-1935. I així ho van fer constar en les actes de constitució de la Junta Gestora, "*como consejeros formaban la mayoría de la Corporación, en los años 1933-1934*" (malgrat que, curiosament, ací només assenyalaven el seu govern durant l'anomenat "bienni negre" de les dretes en el poder, silenciament la resta d'anys anteriors de la Segona República).

El 10 de maig de 1939 el Governador Civil anomenà una nova Junta Gestora, molt més reduïda en nombre de regidors que l'anterior, que governaria l'Ajuntament fins al 16 de novembre de 1940. La Gestora estava composta per l'alcalde Felipe Crespo Bertomeu, i pels gestors: Bernardo Castells Gandia, Pascual Bolta Llavador i Ismael Botella Orihuel, membres de "Falange Española Tradicionalista" (F.E.T.).⁶ El nou alcalde, Felipe Crespo Bertomeu, tenia 34 anys i la seua professió era la d'agricultor. Durant la Segona República havia sigut membre de la Dreta Regional Agrària (D.R.A.) i també de la Falange. Havia estat empresonat a Benissa en els inicis de la Guerra Civil fins que fou alliberat, fugint després a Mallorca per novembre de 1937, amb l'objectiu d'allistar-se voluntari en l'exèrcit rebel. Bernardo Castells, propietari agrícola de 37 anys, va ser un dels que junt amb Felipe Crespo aconseguiren fugir en una barca cap a Mallorca, i disposava d'una intensa trajectòria anterior en la D.R.A. i en el sindicalisme catòlic benisser

⁶ Lligall 157, Falange, A.M.B.

**FALANGE ESPAÑOLA TRADICIONALISTA.
Y. DE LAS J. O. N. S.**

**JEFATURA LOCAL
DE
BENISA**

Capçalera d'un document de la Falange. Benissa, 1939. Fons Fer la Guerra.

Carnet de Falange. Benissa, 1940. Fons Fer la Guerra.

(també havia sigut el representant agrícola de la Patronal en les negociacions per establir les primeres bases de treball amb els sindicats U.G.T.-C.N.T., en els mesos de juny i juliol de 1936, abans del colp militar). En els inicis de la guerra estigué empresonat fins que fou alliberat i, una volta a Mallorca, s'allistà voluntari en l'Aviació franquista, com a xofer d'un camp d'aviació. L'altre gestor, Pascual Bolta, provenia de l'altra tradició dretana de Benissa, el carlisme, i havia sigut fundador i secretari de la "Comuni3n Tradicionalista". El cronista oficial de Benissa, Joan Josep Cardona ens el descriu com un "*militant actiu del carlisme, era l'etern mitinero, cosa que li valgué el malnom de "cavernícola"*".⁷ A més a més, era un home de fortes conviccions catòliques, que el dugueren a ser secretari de la "Gran Asociaci3n de Hijos de la Puríssima Xiqueta", així com autor de la lletra del seu himne oficial. En entrar a formar part de l'Ajuntament franquista tenia 41 anys i la seua professió era la de comerciant. També havia estat empresonat tota la guerra a Alacant. D'Ismael Botella no tenim dades de la seua activitat política en la Segona República. Durant la guerra va ser declarat "enemic del règim" republicà, qualificaci3n que comportava la incautaci3n de totes les seues propietats. Amb la vict3ria franquista, Ismael fou nomenat "jefe" de les milícies de la Falange a Benissa, des del 20 d'abril al 15 d'agost de 1939.

3. Repressió de guerra i postguerra sobre militars de Benissa

Durant la Guerra Civil hem documentat la mort en circumstàncies dubtoses de 3 soldats benissers, de l'Exèrcit Popular de la República, que possiblement eren afins a organitzacions de dretes: el 24 d'abril de 1937 van morir Juan Bordes Crespo i Juan Bordes Company; i el 4 de febrer de 1939, Juan Giner Ivars. Els testimonis orals assenyalen que van ser afusellats al front a conseqüència de la repressió política republicana, però cal una investigaci3n més detallada per poder confirmar o desmentir aquesta motivaci3n política en les seues morts.

Acabada la Guerra Civil, el dia 4 d'abril de 1939 el Coronel en Cap de la Divisi3n d'Ocupaci3n d'Alacant, P. Pimentel, enviava a la Comandància de Falange de Benissa un edicte perquè es feren públiques una sèrie de normes. S'establia l'obligaci3n d'entregar qualsevol arma de foc en un termini de 24 hores, avisant que els infractors serien sotmesos a un Consell de Guerra pel delictes de rebel·li3; al temps, que incitava a la poblaci3n a denunciar la possessió d'armes. També ordenava la presentaci3n immediata al Castell de Santa Bàrbara d'Alacant o a la Comandància militar d'Alcoi, de tots els oficials, carrabiners, guàrdies d'assalt, soldats i milicians de l'Exèrcit Popular. El mateix dia en què es publicava eixe edicte, el delegat d'ordre públic de la Falange benissera, José Cardona, va enviar un escamot de falangistes, i una parella de guàrdies d'assalt, perquè anaren a detenir a una persona denunciada

⁷ Periòdic Canfali, 19 de maig de 2001.

com a “roja”, allotjada en una caseta de Canor. Malgrat ser el primer document relacionat amb les primeres detencions de republicans i d’antifeixistes, tot indica que la repressió ja havia començat des del mateix 1 d’abril, sota el comandament de la Falange, la qual també s’encarregà d’organitzar el seu empresonament i vigilància a Benissa.

Detall de capçalera d’un document de les “Flechas Negras”. Fons Fer la Guerra.

A més a més, l’última setmana d’abril de 1939, Benissa va ser ocupada militarment pel 1er. Regiment de “Flechas Negras”, que era una unitat de l’exèrcit franquista composta per soldats espanyols i voluntaris feixistes italians. El pare Fabregat afirmava que aquesta unitat estava composta per *“más de 3.000 en solo la localidad y el resto por los pueblos circunvecinos”*. L’arribada dels “Flechas Negras” coincidí amb l’inici de les festes patronals de la Puríssima Xiqueta, després de quasi 3 anys de parèntesi per la Guerra Civil. Les festes van ser organitzades per l’església i per les noves autoritats, amb

la voluntat d’afermar el sentiment catòlic i la pròpia victòria franquista, encara que les circumstàncies de fam i pobresa no propiciaven un ambient festiu, i més si tenim en compte la repressió política que estava començant a produir-se aleshores. Els militars van desfil·lar en la processó de la Puríssima Xiqueta, i els oficials impulsaren un bategament massiu d’uns 30 xiquets, als quals apadrinaren ells individualment, d’un conjunt de més de 300 infants nascuts durant la guerra.

Segell de la Guàrdia Civil de Benissa. 1939. Fons Fer la Guerra.

Una de les tasques dels “Flechas Negras” fou la vigilància dels presos benissers, fins que aquesta unitat militar va abandonar el poble, el 17 de juliol de 1939. Aleshores la Falange va tornar a reprendre aquesta funció, complint les ordres de la Comandància Militar de Benissa de la Guàrdia Civil. Llevat dels militants més compromesos de la dreta política a Benissa, la principal font d’ingrés a les milícies de la Falange, a partir del 1 d’abril de 1939, fou la de joves excombatents republicans, dels reemplaçaments del 1940 i 1941, de l’anomenada “lleua del biberó”.

El 12 de maig l’Ajuntament de Benissa comunicava a les autoritats superiors que *“no existiendo local adecuado presos falta responsabilidades políticas y criminales”*, procedien a requisar, provisionalment, el cine Ideal.⁸ No obstant, des del 5 d’abril hi havia presos a Benissa tancats en l’Ajuntament i en el cine Doré, del tio “Paco Roig”, on s’encontrava abans la seu del partit “Izquierda Republicana”. Aquest cine també va ser requisat per instal·lar la “Jefatura Local de la Falange”, i des d’allí s’organitzaren les patrulles de control i les guàrdies dels presos a Benissa. Els presoners d’antifeixistes eren vigilats per un escamot armat de falangistes benissers, les 24 hores del dia, en 2 torns. Tenim constància documentada de l’existència de presos a Benissa fins, almenys, el 12 de setembre de 1940. La resta havien sigut traslladats a les presons d’Alacant i Alcoi, així com al camp de concentració “España” de Dénia. Desconeixem la quantitat de persones que hi hagueren tancades a la presó de Benissa per motius polítics o militars, si bé seria superior al centenar. Els mateixos documents de la Falange ens aprenen a la realitat d’eixa repressió, afirmant en una carta als seus caps superiors que estaven empresonats *“los que formaban el Frente Popular [...] y como todo este personal está hoy en manos de la Justicia y en la cárcel”*. La repressió no només va ser contra militants d’esquerra que hi foren empresonats, sinó també contra les seues propietats, malgrat que molts d’ells no hi en tenien. La Falange benissera inclús va proposar a les autoritats provincials la *“incautación de todos sus bienes, porque nos encontramos en época de la recolección de la cosecha y no debe ser justo que esta gente se aproveche de ella”*, considerant que d’aquesta forma *“puede beneficiarse, tanto el Tesoro Nacional, como la Jefatura de Falange”*. Els presos benissers també foren obligats a treballar en les obres de rehabilitació de l’església i del convent. Només hem pogut documentar la fugida d’un militant socialista de la presó del poble, encara que poc després va ser detingut a Benidorm i afusellat a Alacant el 1941.

⁸ Llibre de Registre d’Eixida de Documents de l’Ajuntament de Benissa. 1939. A.M.B.

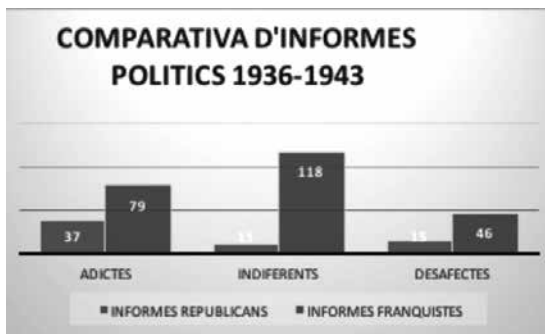

José Ribes Crespo en un camp de concentració francès, 1939-1940 (assegut a la dreta en la primera filera). Fons Fer la Guerra.

La Falange era qui iniciava el procés d'investigació de les denúncies presentades per ciutadans i ciutadanes, per mitjà de la "Jefatura de Información", sobre l'activitat política del veïnat durant el període republicà i de guerra. En els anys 1940 i 1941, els falangistes benissers també dictaminaven els informes polítics de les persones elegides per dirigir els ajuntaments franquistes de l'anomenada "zona de Benissa", que incloïa pobles com Senija, Altea i Tàrbena, entre d'altres, al centralitzar una delegació d'informació.

Durant la Guerra Civil i la imminent postguerra s'emeteren almenys 306 informes polítics, que representen un 31,4% respecte al total de combatents. Aquest índex de control polític de la ciutadania era molt elevat i, segurament, fou molt més extens i ample del que hem pogut identificar per mitjà de la documentació històrica. Tot dins d'una dinàmica d'enfrontament bèl·lic i de repressió que precisava d'aval per determinar l'adhesió o desafecció dels combatents o excombatents, que condicionava en gran mesura el seu servei en l'exèrcit i la seua reincorporació a la vida civil.

La majoria dels informes, un 79,4%, van ser redactats per les autoritats franquistes entre els anys del 1939-1943; en comparació al 20,5% emesos pels organismes republicans entre els anys del 1936-1939. Durant la Guerra Civil l'ajuntament de Benissa va redactar 63 informes polítics sobre soldats: 37 declarats addictes al govern republicà, 11 com indiferents, i 15 com a desafectes. Possiblement aquesta desproporció d'emissió d'informes en temps de guerra, en comparació al període de postguerra, estava subjecta a la precaució de les autoritats locals a l'hora d'informar desfavorablement sobre un combatent; a causa del fet que eixa valoració podria derivar en conseqüències directes negatives, com el seu trasllat a un batalló disciplinari, una posició en el front més arriscada o altres situacions extremes.

Durant els primers anys de la dictadura franquista els informes eren tramitats, principalment, per la Falange i en alguns casos per l'Ajuntament. En la postguerra un informe desfavorable suposava per als excombatents republicans la possibilitat d'ingrés o permanència en un camp de concentració; en un batalló de treballadors o disciplinari; en una presó o la pena de mort. També la impossibilitat de retornar a l'Estat espanyol des dels camps de concentració francesos o altres circumstàncies relacionades.

Un dels punts més importants sobre l'emissió d'aval en la postguerra és l'elevat percentatge d'informes d'excombatents considerats com a "indiferents" al règim franquista, prop d'un 48,5% del conjunt dels informes realitzats entre 1939-1943. En un gran nombre de casos hem pogut determinar com aquests informes que qualificaven un combatent com a "indiferent", no s'ajustaven a la trajectòria política anterior de cadascun d'ells durant la Segona República. Es a dir, que molts dels qui obtingueren eixe tipus d'aval com "indiferent" tenien una militància sindical, política i/o militar vinculada a l'esquerra i a la defensa de la República entre 1931-1939. Aquesta contradicció es pot entendre com una mena de qualificació neutra, per part de les autoritats franquistes de Benissa, amb l'objectiu de no perjudicar a part dels excombatents dins del nou règim polític; ja fora per la seua joventut; per les influències familiars i/o de veïnatge; pel seu grau d'implicació política; o per altres condicionants. En conjunt, les qualificacions dels informes polítics, tant del període de guerra com de postguerra, s'han de prendre amb molta cautela i precaució, a causa de la certesa que en moltes ocasions estan totalment condicionats per multitud de factors i del criteri del propi redactor.

La documentació estudiada revela que l'any amb un major nombre de denúncies sobre militants d'esquerres va ser el 1940, prorrogant-se aquesta pràctica, inclús, fins al 1943. Els jutges militars exigien que els informes politicosocials havien d'anar acompanyats dels noms de dues persones "afectas al regimen", que confirmaren la veracitat de la informació. La quantitat de denúncies, unit a la dificultat que els testimonis tenien per desplaçar-se a declarar davant del jutjat militar de Callosa d'en Sarrià, va motivar al "jefe"

de Falange de Benissa a informar a les seues autoritats superiors, l'any 1941, que *“no hay nadie que se preste a hacer de testigo y si por el contrario, se les pone de testigos sin consultarles, cuando se les requiere a Callosa, o bien se niegan a ir, o si van dicen que ellos no saben nada, con el fin de que no se les incluya otra vez”*. Tot açò era degut, segons els falangistes benissers, a la mala combinació del viatge a Callosa, al seu cost econòmic i a la pèrdua d'un dia de treball. La Falange benissera proposava que els jutges militars es desplaçaren en cotxe al poble a prendre declaració:

“a que tengan que desplazarse 15, 20 o 30 hombres a Callosa. O lo que todavía es más lógico, suprimir los testigos, ya que no es razonable el que dos particulares tengan que aseverar la veracidad del informe dado por una autoridad”.

El pare M. Fabregat ens descriu així l'ambient de la repressió política iniciada a Benissa en abril de 1939:

“se fue extendiendo como una neblina de sopor y dudas que manifestaba que lo pasado [es refereix a l'eufòria inicial del poble davant la fi de la guerra] había sido como una explosión circunstancial producida por una embriaguez de momento, pues el pueblo revelaba de nuevo un estado de postración, desconfianza e indiferencia bastante acentuado”.

La Falange considerava que no només havien de ser objecte de control les persones d'esquerres, sinó el conjunt de la població:

“todos los buenos españoles para mostrar su franca adhesión a la Causa Nacional deben apiñarse en apretado haz en las filas de la Falange; considerando a todos aquellos que por motivo de comodidad, descontento u otros motivos están apartados de nuestra Organización y del Caudillo, francamente desafectos. Como a toda persona desafecta se le debe considerar peligrosa”.

En el mateix sentit també es manifestava el tinent coronel de les “Flechas Negras”, en una carta d'acomiadament adreçada al “jefe” de Falange, on expressava que *“el marxismo aun no ha muerto, y dentro de nuestras fronteras hay enemigo agazapado”*, aconsellant que no devien permetre *“nada por pequeño que sea que no lleve el sello del nuevo estilo”*.

Francisco García Crespo (Valero) a l'esquerra. Batalló de Treballadors al Protectorat Espanyol de Marroc. Fons Fer la Guerra

En el període comprés durant la Guerra Civil, al voltant d'un 11,7% dels combatents republicans van ser capturats per l'Exèrcit Franquista. Dels 44 combatents republicans fets presoners per diversos motius durant la guerra, 29 tornarien a ser incorporats a l'Exèrcit Franquista i 15 romandrien en camps de concentració o batallons de treball/disciplinaris per un temps indeterminat (inclòs anys després del final de la guerra).⁹

Tot seguit convé subratllar que 15 combatents republicans de Benissa van acabar empresonats en camps de concentració francesos, a causa de la retirada militar de les seues unitats des de terres catalanes fins a la frontera. D'entre aquest grup de presoners, 6 aconseguiren retornar a l'Estat espanyol; 4 decidiren romandre a França com a exiliats; 1 va morir en un hospital francès¹⁰ (després de ser traslladat des d'un camp de concentració); i del darrer no tenim dades. En conjunt hem pogut documentar l'exili a França de 5 excombatents republicans: 4 després d'haver passat per un camp de concentració francès i 1 que es va evadir des de Benissa a França, després de la Guerra Civil.

Francisco Llopis Ivars (Mariano. És el que està al mig en la primera filera). Batalló Disciplinari a Tetuán, Protectorat Espanyol de Marroc. 1943. Fons Fer la Guerra.

El nombre més gran de presoners esdevindria en finalitzar la Guerra Civil, amb 155 benissers tancats en diferents camps de concentració i presons franquistes. En moltes casos és complicat poder determinar amb precisió les diferències entre els qui eren presoners de guerra, dels qui eren presoners polítics, a causa de la manca de documentació determinant sobre la seua condició civil o militar, i a la barreja d'acusacions i situacions de cadascú.

⁹ Llopis Sendra, R.; Botella Ivars, L., Fer la guerra. Diccionari i testimonis dels combatents de Benissa en la Guerra Civil (1936-1939), Instituto Alicantino de Cultura Gil-Albert, Alicante, 2015.

¹⁰ Joaquin Castells Crespo. "Santana". L'aurador. Reemplaçament del 1928. Soldat de la 98 Brigada Mixta, Companyia Dipòsit, de l'Exèrcit Popular de la República. Les fonts familiars assenyalen que va passar la frontera francesa el mes de febrer del 1939 amb la resta de combatents republicans. Va morir en un hospital de Perpinyà en alguna data entre febrer i novembre del 1939, després d'haver estat hospitalitzat en la infermeria d'un camp de concentració francès, per un estat de defalliment generalitzat.

Les investigacions de Francisco Moreno i de Robert Llopis, ara per ara, documenten un total de 190 benissers i 4 benisseres represaliades per la dictadura franquista (més 15 homes d'altres pobles que eren veïns de Benissa).¹¹ 119 benissers i 1 benissera van ser objecte de consells de guerra franquistes. 107 dels represaliats havien sigut combatents de l'Exèrcit Popular de la República, i entre aquests, 43 havien sigut voluntaris. Tot just, 26 militars voluntaris de Benissa van ser penats després de la Guerra Civil a batallons de treball i batallons disciplinaris de l'Exèrcit Franquista.

Detall de la creu de Pinos, Benissa. 1939. Fons Fer la Guerra.

Coincidint amb l'acabament de la Segona Guerra Mundial, l'any 1945, i directament relacionat amb un canvi de la política exterior franquista, que no del nivell de repressió interna, un nombre significatiu dels empresonats de Benissa, almenys, 74 homes i 1 dona, s'encontraven en llibertat condicional i controlats per una "Junta Local". Altres tenien prohibida la residència al poble i estaven desterrats.

Finalment, en la immediata postguerra tenim documentada la mort de 4 excombatents republicans¹² i de 4 civils que no havien lluitat en la Guerra Civil:

- 5 presoners polítics afusellats després d'un consell de guerra.
- 1 presoner de guerra mort en circumstàncies desconegudes.
- 1 regidor de la CNT mort en circumstàncies dubtoses.
- 1 membre de la col·lectivitat agrícola de la UGT.

La pena de mort se cenyí sobre 4 benissers, jutjats per Consells de Guerra i afusellats¹³: El militant comunista Juan Ivars Ronda (excombatent), nascut a Benissa, però veí i ex alcalde de Dénia, va ser afusellat en aquesta ciutat el

11 Recentment, he posat en comú la meua investigació sobre la repressió franquista a Benissa amb la del professor Francisco Moreno, i el resultat l'hem incorporant a la Base de Dades de Represaliats pel Franquisme a Alacant, de l'Arxiu de la Democràcia de la Universitat d'Alacant. Per a consultar el treball d'investigació de Francisco Moreno, vegeu Moreno Sáez, F., "Llista dels represaliats de postguerra a la Marina Alta, en la Revista Aguaits, núm. 37-38, 2017. Per accedir a la Base de Dades de Represaliats pel Franquisme a Alacant: <https://archivodemocracia.ua.es/es/represion-franquista-alicante/archivo-represaliados/base-de-datos-de-represaliados-por-el-franquismo-en-alicante.html>

12 Per més informació podeu consultar Llopis Sendra, R., "Aproximació històrica a la construcció de la dictadura franquista a Benissa", en Llibre de Festes de la Puríssima Xiqueta de Benissa, 2002.

13 Ors Montenegro, M., La represión de guerra y posguerra en Alicante, Institut Juan Gil-Albert, Alacant, 1995.

21 d'octubre de 1939. Andres Ivars Planells (excombatent), Pompilio Llopis Ivars i Pedro Martínez Soliveres (excombatent), havien sigut fundadors del Partit Comunista a Benissa durant la Segona República i van ser afusellats junts a Alacant, el 12 de març de 1940. L'altre afusellat, el 17 de juliol de 1941, fou Jaime Grimalt Sendra, membre de l'Agrupació Socialista.

Vicente Tent Vives, excombatent republicà, i presoner de guerra de l'exèrcit franquista, va ser destinat a un Batalló de Treballadors a Còrdova, i va morir, per motius que desconeixem, el 13 de gener de 1941. José Esquerdo Serra, membre de la col·lectivitat de la UGT, va ser empresonat al camp de concentració de Dénia i en altres presons, fins que va morir de tuberculosi pulmonar en la presó d'Elx, el 28 de juny de 1941. Finalment hem d'afegir la mort en circumstàncies dubtoses de Francisco Borrell Soliveres, produïda el 2 d'agost de 1939. Tenia 45 anys, era fadrí i la seua professió era la de mecànic. Durant la guerra havia sigut regidor en representació de la Confederació Nacional del Treball (C.N.T.) i president del Consell Administratiu de la col·lectivitat que el sindicat anarcosindicalista organitzà a Benissa. Segons el certificat de defunció, Francisco havia mort a les 8 del matí, a la partida de Paratella, a conseqüència d'una "*hemorragia debida a la herida por disparo de escopeta (suicidio)*".¹⁴

Les "Forces Vives" de Benissa. Entre d'altres, el rector Francisco Martínez Ciudad i el militar José Baidal Jorro. Fons Fer la Guerra.

La Guerra Civil, provocada per un colp d'estat militar contra el govern de la II República, i la posterior victòria franquista, va suposar, almenys, la mort de 105 benissers: 97 combatents (93 durant el conflicte militar i 4 en la postguerra), 4 militants d'esquerres, 3 religiosos, i 1 militant de dretes.

¹⁴ Lligall 56, A.M.B.